

تجارت و عناصر آن از دیدگاه اقتصادی اسلامی

پوهنمل عبدالقهار صمیم

دیپارتمنت تعلیمات اسلامی پوهنهی شرعیات، پوهنتون البیرونی، محمود راقی، افغانستان.

samimabdulqahar@gmail.com

orcid.org/0009-0003-5397-9954 : https

نویسنده

نشانی برقی

نشانی ارکاید

چکیده

در تمام ادوار تاریخی تجارت و عناصر آن نقش مهم و اساسی در پیشبرد حیات بشر، امرار معیشت، سطح در آمد، صادرات و واردات، تبادله‌ی کالا، و بر آورده ساختن نیاز ها و خواسته های آنان داشته است. بنابراین هیچ کشوری دنیا نمی تواند بدون داشتن تبادلات تجارتي در سطح ملی و بین المللی به خواسته و نیاز های اتباع خود فایق آید، هدف اصلی این تحقیق تبیین نقش تجارت و عناصر آن در رشد و توسعه اقتصاد در سطح تجارت های خورد و کلان، تمویلی، استثماری، داخلی وخارجی است. در این مقاله از روش تحلیلی و توصیفی با رعایت اصول نوشتاری، معیار های اکادمیک و امانت علمی استفاده گردیده است، کار خود را در این اثر با مطالعه‌ی موردی کتاب‌های اقتصاد اسلامی، مقالات علمی، تفسیر تحلیلی اقتصادی، تفسیر موضوعی اقتصادی، تفکر در قرآن کریم و آیات دارای فکرة اقتصادی با اعتماد به تفسیرهای معتبر علمی به عینک اقتصادی آغاز نموده و تمام آیات و احادیث مرتبط به تجارت، عناصر تجارت ومفاهیم مستفاد از آن‌ها را جمع آوری و در روشنی آن‌ها مقاله‌ی هذا را ترتیب نمودم، و از خلال این تحقیق دریافتم که تجارت و عناصر آن حیثیت خون جهنده، قلب تپنده و شاه رگ حیات بشری را داشته و ضامن بقای ملت‌ها، استقرار دولت‌ها، تأمین روابط تجاری و سیاسی بین کشور ها است.

کلیدواژه‌ها: اقتصاد، اسلام، استقرار، تجارت، عناصر .

Commerce And Its Elements From the Perspective of Islamic Economics

Abstract

Throughout history, trade and its elements have played a vital and fundamental role in the advancement of human life, sustenance, income levels, exports and imports, exchange of goods, and meeting human needs and desires. No country in the world can meet the demands and needs of its citizens without engaging in trade, both at the national and international levels. The primary goal of this research is to explain the role of trade and its elements in the growth and development of the economy, particularly in small and large-scale trade, financing, exploitation, and both domestic and foreign trade. This article employs an analytical and descriptive methodology, adhering to academic writing standards and scientific integrity. The research was conducted through a case study of Islamic economics books, scholarly articles, analytical economic interpretations, thematic economic exegeses, and reflections on the Qur'an, focusing on verses related to economic principles. Relying on credible scientific interpretations, I gathered all relevant verses and hadiths regarding trade, its elements, and the derived concepts, arranging this article in light of those sources. From this research, I concluded that trade and its elements are the lifeblood, heartbeat, and lifeline of human existence, ensuring the survival of nations, the stability of governments, and the establishment of commercial and political relations between countries.

Keywords: economy, Islam, stability, trade, elements

مقدمه

الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی خاتم المرسلین، و علی آله و صحبه اجمعین إلی یوم الدین. وبعد: بدون تردید تجارت چه در گذشته، چه در حال و چه در آینده به مثابه‌ی شاه‌رگ حیات و نبض تپنده امت اسلامی مطرح بوده است. زیرا تجارت تأثیر مستقیم روی ابعاد مختلف فکری، سیاسی و اجتماعی امت اسلامی دارد، پس وقتی که تجارت دارای چنین اهمیت بزرگ در حیات امت اسلامی است، باید اسلام نقش واضح در قضایای تجارتی همگام با تطورات و پیشرفت‌های معاصر در جهان امروز داشته باشد، زیرا اسلام آخرین آیین سماوی و پاسخ‌گوی نیازهای جامعه‌ی بشری است.

تبیین مسأله

این مقاله تنها بر محور تجارت و عناصر آن (معنوی، بشری و مادی) از دیدگاه اقتصاد اسلامی می‌چرخد، تجارت و عناصر متشکله‌ی آن در روشنی ادله‌ی شرعی را مورد تحقیق و بررسی قرار می‌دهد.

پرسش‌های تحقیق

الف- پرسش‌های اصلی

۱- نقش تجارت را بالای روند فعالیت‌های اقتصادی چگونه ارزیابی می‌نمایید؟

۲- نقش عناصر تجارت را در رشد و توسعه‌ی اقتصاد چگونه ارزیابی می‌نمایید؟

ب- پرسش‌های فرعی

۱- نقش عنصر معنوی تجارت را در فعالیت‌های اقتصادی چگونه ارزیابی می‌نمایید؟

۲- نقش عنصر بشری تجارت را در فعالیت‌های اقتصادی چگونه ارزیابی می‌نمایید؟

۳- نقش عنصر مادی تجارت را در فعالیت‌های اقتصادی چگونه ارزیابی می‌نمایید؟

اهداف تحقیق

الف- اهداف اصلی:

۱- بیان مفهوم علمی تجارت از دیدگاه دانشمندان اسلامی و دانشمندان اقتصادی و نقش آن بالای روند فعالیت‌های اقتصادی و تجارتی است.

۲- بیان عناصر اساسی تجارت و نقش آن‌ها در رشد و توسعه‌ی اقتصادی در سطح داخلی و بین‌المللی است.

ب- اهداف فرعی:

۱- بیان عناصر مادی، معنوی و بشری تجارت و نقش آن‌ها در رشد و توسعه‌ی اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی است.

۲- بیان فواید و ثمرات تجارت زمینه‌ی فعالیت‌های تجاری در سطوح مختلف برای تجار و سرمایه‌گذاران مساعد می‌سازد.

۳- تبیین عناصر تجارت با استناد به ادله‌ی شرعی از قرآن و سنت است.

اهمیت تحقیق

تجارت و عناصر آن از دیدگاه اقتصاد اسلامی از اهمیت و جایگاه ویژه‌ی برخوردار است، زیرا در قرآن کریم کلمه‌ی تجارت، کلمات مترادف تجارت و مشتقات آن، آیات مرتبط به عناصر تجارت (منابع طبیعی، منابع بشری و منابع اقتصادی) و آیات دارای فکره تجارتی در حدود (۸۹۰) «هشت صد و نود آیت وارد شده است. با این حال می‌توان گفت که حدود (۱۴۰۷٪) در صد قرآن را آیات تجارتی و اقتصادی تشکیل می‌دهد، این خود مبین اهمیت اقتصاد از نظر اسلام است، اما واژه تجارت حدود (۹) بار در قرآن کریم ذکر گردیده است، زیرا تجارت از نظر اسلام یکی از مهم‌ترین عناصر کسب و کار و مفاد آور در بازارهای مالی و تجاری کشورها به شمار می‌رود، تجارت پایه‌ی اساسی در تمام زمینه‌ها و فعالیت‌های اقتصادی اعم از صنعتی و زراعتی است، تجارت تنها بر منافع و تبادل کالا تاکید ندارد، بلکه تجارت بیشتر از آن برای تبادل فرهنگ‌ها بین قبیله‌ها، ملت‌ها، اشتغال زایی، مبارزه با فقر، جلوگیری از بلند رفتن قیمت و سیر صعودی خط فقر در جامعه، بلند بردن جایگاه کشور در بین کشورهای جهان، رشد و توسعه اقتصادی تاکید دارد، بخصوص تجارت بین المللی زمینه‌ی تقدم، پیشرفت تکنالوژی و فناوری کشورها، سازگاری تجارت با معیارهای مدرن معاصر، افزایش تولیدات در عرصه‌های مختلف صنعتی، زراعتی و افزایش حجم اقتصاد را مساعد می‌سازد و با فعال نگه‌داشتن تمام زمینه‌های فعالیت‌های تجارتی، افزایش تولیدات ناخالص داخلی، افزایش عواید و درآمد‌های داخلی باعث اصلاح اقتصاد کشورها می‌گردد.

پیشینه‌ی تحقیق

در مورد تجارت، اهمیت تجارت و عناصر آن کتاب‌های مختلف و مقالات متنوع به زبان‌های متداول منطقه تحریر گردیده است، برخی از آن‌ها از این قرار اند: «حرية التجارة في الفكر الاسلامي» تألیف خالد عبدالله ابراهيم العيساوی، مؤلف این کتاب فقط در محور تجارت آزاد بحث نموده است، «ضوابط التجارة في الشريعة الإسلامية» رد غالب النداوی، مؤلف این کتاب اصول و قواعد تجارت را محور بحث قرار داده است، «مقومات التجارة» تألیف سناء الدویکا، «ماهی أهم المقومات التجارة» تألیف احمد جمال، «مقومات البدء بالتجارة» صفا حسن و «مقومات الدولة التجارة الخارجية» تألیف ایمن النحرولی... سنا، جمال، صفا و نحرولی این چهار نویسنده فقط در مورد عناصر مادی تجارت در روشنی اقتصاد تقلیدی بحث نموده اند.

تفاوت کار بنده با تألیفات فوق در دو چیز است: در نخست بنده در مقاله‌ی هذا عناصر تجارت در روشنی ادله‌ی شرعی ترتیب نموده ام، در حالی که دیگران بدون استناد به ادله‌ی شرعی تحریر نموده اند، دوم این که دیگران تنها به عناصر مادی تجارت تمرکز نموده اند، و بنده در ضمن مستند سازی عناصر مادی، عنصر معنوی و بشری را به گونه‌ی تفصیلی بیان نموده ام.

روش تحقیق

در این تحقیق بر علاوه‌ی از رعایت تمام اصول نوشتاری، حفظ امانت علمی و معیارهای اکادمیک از روش تحلیلی توصیفی از نوع مطالعه‌ی موردی استفاده گردیده است، در ابتدا مواد را از طریق تفکر در قرآن کریم، کتب اقتصاد اسلامی، مقالات علمی، محاضرات اقتصادی، تفسیر تحلیلی اقتصادی، تفسیر موضوعی اقتصادی، از طریق تتبع واستقراء در آیات اقتصادی قرآن کریم و شرح مفردات، اهداف و اسرار احکام اقتصادی آنها، با اعتماد به تفاسیر معتبر علمی و تلاوت قرآن کریم به چشم اقتصادی جمع آوری نمودم، و سپس به ترتیب و تنظیم این مقاله پرداختم. این تحقیق مشتمل بر چکیده، مقدمه، نتایج و یافته‌ها، نتیجه‌گیری، پیشنهادات و منابع است.

نتایج و یافته‌ها

تجارت و فواید آن

تعریف تجارت:

الف - تعریف لنوی تجارت: واژه‌ی «تِجَارَة» اصالتاً عربی بوده و از ماده (ت ج ر) { تَجَرَ يَتَجَرَّ تَجَرًّا وَتِجَارَةً } گرفته شده و به معنای خرید و فروش، داد و ستد، سوداگری، مبادله‌ی کالا، قرار داد و انتقال ملک آمده است، این واژه در قرآن کریم هم به همین مفهوم به کار رفته است. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید: «فَمَارَ بَحْتِ تِجَارَتِهِمْ» (بقره ۱۶). پس تجارت آنها سودی نداد. جمع آن «تِجَارٌ» به کسر تا و تخفیف جیم است، و تاجر: کسی که فعالیت خرید و فروش را انجام می‌دهد. (فیروز آبادی، ۱۴۲۶: ۳۵۶).

همچنان از باب افتعال نیز می‌آید: «اتَّجَرَ» و «التَّجَارَة» مصدر آن است، به معنای به چرخش در آوردن مال از طریق خرید و فروش به منظور بدست آوردن فایده است. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید: {قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِوِ وَمِنَ التَّجَارَةِ}. (جمعه: ۱۱).

بگو: آن چه نزد خداوند است از سرگرمی و تجارت بهتر است. (عمر، ۱۴۲۹: ۲۸۴).

ب- تعریف اصطلاحی تجارت:

در مورد تعریف اصطلاحی تجارت دیدگاه‌های متفاوت از سوی دانشمندان لغت، فقه و اقتصاد مطرح شده است:

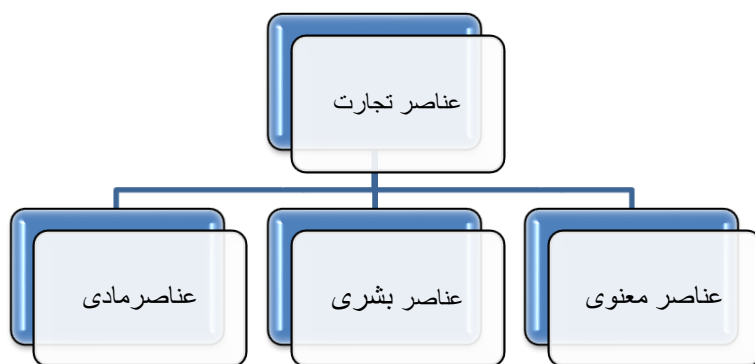
علامه جرجانی در مورد تعریف تجارت می‌گوید: «تجارت عبارت از خرید و فروش کالا برای بدست آوردن سود است» (جرجانی، ۱۴۰۳: ۵۳).

امام راغب اصفهانی در مورد تعریف تجارت می‌گوید: « عبارت از تصرف در رأس المال به منظور کسب سود و منفعت است » (اصفهانی، ۱۴۱۲: ۷۳).

علامه ابن خلدون در مورد تعریف تجارت می‌گوید: « عبارت از تلاش برای در آمد از طریق توسعه‌ی سرمایه با خریداری کالای (گندم، جو، حیوان و تکه ...) به قیمت ارزان و فروش آن به قیمت گران‌تر، انبار کردن کالا و انتظار بلند رفتن نرخ آن در بازارها و یا از طریق انتقال کالا به شهر های دیگر و فروش آن به قیمت بلندتر است » (ابن خلدون، ۱۴۰۸: ۳۹۴).

تعریف معاصر تجارت: دانشمندان معاصر تجارت را این گونه تعریف نموده اند: « عبارت از از خریداری کالا و خدمات از مراکز تولیدی، انتقال آن به اماکن رهاشی و فروش آن بالای مصرف کنندگان و مستهلكان است » (زیدان، ۱۹۷۸: ۳۸).

از خلال تعریف های فوق می‌توانیم تجارت را اینگونه تعریف نماییم: «تجارت عبارت از خرید و فروش کالا و خدمات به مقصد فایده است».

عناصر تجارت از دیدگاه اقتصاد اسلامی

عناصر تجارت از دیدگاه اقتصاد اسلامی به سه دسته تقسیم می‌شود:

اول - عنصر معنوی:

مهم‌ترین و اساسی‌ترین عنصر تجارت و فعالیت‌های اقتصادی از دیدگاه اقتصاد اسلامی عنصر معنوی است، عنصر معنوی بر مبنای دو اصل کلی (ارزش محوری و مفسده زدائی) استوار است ، هرکدام از اصول فوق از خود مبانی مهم دارند در ذیل به آن اشاره می‌نمایم:

الف - ارزش محوری:

اولین اصل عنصر معنوی تجارت و فعالیت‌های اقتصادی از دیدگاه اقتصاد اسلامی اصل " ارزش محوری " است، زیرا از دیدگاه اقتصاد اسلامی رعایت ارزش‌های معنوی را در باب تجارت و فعالیت‌های اقتصادی باعث رشد، تقویت تجارت و اقتصاد می‌گردد :

۱- رعایت اصل تقوی: نخستین اصل ارزش محور که باعث رشد و افزایش تجارت و فعالیت‌های تجاری می‌شود رعایت تقوی و پرهیزی گاری در فعالیت‌های اقتصادی است، اگر تجار مسلمان به معنای واقعی در فعالیت‌های تجاری، داد و ستد، تولید، تصدیر و تورید کالا، خدمات اصل تقوی و پرهیزی را رعایت نمایند، بدون تردید تجارت شان رونق می‌گیرد، خیر و برکت به تجارت شان بر می‌گردد و فعالیت‌های اقتصادی شان مستدام و پایدار باقی می‌ماند، این همان حقیقتی است که الله سبحانه و تعالی ضمانت اجرای آن را بدوش گرفته می‌فرماید: {وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ} [الأعراف: ۹۶]. و اگر اهل آبادی‌ها ایمان می‌آوردند و تقوا پیشه می‌کردند برکت‌های آسمان و زمین را بر آنان می‌گشودیم.

ولی متأسفانه امروز تجار مسلمان در سطوح مختلف تجاری از دکان دار محلی تا تجار بین‌المللی، از پرچون فروش تا عمده فروش، از کفش دوز لب سرک تا فابریکه داران تولیدی ... همه و همه در پی تقلب، فریب، خدعه و نیرنگ به جان زدن هستند، و این گونه رفتارهای ناشایسته‌ی خویش را فن تجارت توجیه می‌کنند، پس نتیجه جزء ورشکست تجاری، از بین رفتن خیر و برکت کار و بار، سقوط تجارت‌های کلان اقتصادی و افزایش پدیده فقر و بلند رفتن سطح بی‌کاری در جوامع اسلامی چیزی دیگری در پی نخواهد داشت.

۲- رعایت اصل استغفار: دومین اصل ارزش محور که سبب رشد و توسعه‌ی تجارت و فعالیت‌های اقتصادی می‌شود رعایت اصل استغفار و آمرزش خواهی است، بر مبنای این اصل هرگاه تجار در جریان تولید، تورید، تصدیر و داد و ستد خواسته و ناخواسته دچار اشتباهی شوند، می‌بایست دوباره در پی اصلاح فعالیت خود بر می‌آیند و از پروردگار شان در قبال این گونه حرکت اشتباه و زیان آور برای افراد جامعه اسلامی طلب استغفار و بخشش می‌نمایند. الله سبحانه و تعالی روی همین تاکید نموده می‌فرماید: {فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا. وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَّكُمْ أَنْهَارًا} (نوح: ۱۰-۱۲).

و گفتیم: از پروردگارتان آمرزش بخواهید که او بسیار آمرزنده است، خدا از آسمان باران‌های پرخیز و برکت و ییابی می‌بارند، و شما را با اموال و فرزندان مدد می‌رساند و به شما باغ‌ها می‌دهد و برایتان رودها پدید می‌آورد.

ولی متأسفانه امروز درجوامع اسلامی این داعیه‌ها جنازه‌اش خوانده شده است، تجار مسلمان اگر نواقص و خلاهای تجاری خویش را درک هم نمایند، نه در پی اصلاح آن بر می‌آید و نه تصمیم

توبه، استغفار و انابت به سوی خدا را دارد، فقط با استفاده از واژه تقدیر همین بوده است از مسئولیت های خویش فرار نموده و مسئولیت را به دوش الله سبحانه و تعالی می گذارند.

۳- رعایت اصل صداقت: سومین اصل ارزش محور که باعث رشد تجارت و فعالیت های اقتصادی می شود، رعایت اصل صداقت و راستی در جریان تجارت است، زیرا صداقت و راستی در جریان فعالیت های تجاری باعث افزایش ثروت، تجارت، تولید، مشتریان، خیر و برکت کسب و کار و زندگی تاجران و سرمایه گزاران می شوند. رسول اکرم - صلی الله علیه و آله وسلم - در این خصوص می فرماید: «... فَإِنْ صَدَقًا وَبَيْنًا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا» (بخاری، ۱۴۰۷: ۵۸). اگر بایع و مشتری راست بگویند و عیب کالا را کتمان نکنند، این معامله برای آنان مایه خیر و برکت می گردد. با کمال تأسف در تجارت امروزی صداقت و راستی جای خود را به کذب و دروغ عوض نموده است، اکثریت مطلق تجار مسلمان واژه ی صداقت و راستی را نمی شناسند، تجارت، تولید کالا، خدمات، بیع و شراء، صادرات و واردات معاصر با کذب دروغ، چال و نیرنگ، خدعه و فریب، غبن های گوناگون عجین شده است، بنابراین در تجارت های امروزی ثبات، اطمینان، قناعت، خیر و برکت، طهارت و پاکیزی وجود ندارد... نتیجه هم هویدا است، که سرمایه دار دیروز گدای امروز، غنی دیروز فقیر امروز، وام دهنده دیروز وام گیرنده امروز، کار فرمای دیروز مزدور امروز، زیرا صداقت رمز خیر و برکت و شرط اساسی بقا و استمرار تجارت است، ولی متأسفانه صداقت وجود ندارد، نظر به قاعده ی فقهی هرگاه شرط مفقود گردید مشروط خود به خود مفقود می گیرد.

۴- رعایت اصل بیان عیوب کالا: چهارم اصل ارزش محوری که باعث رشد تجارت و فعالیت های اقتصادی می شود، بیان عیوب کالا برای مشتریان است، زیرا با بیان عیب کالا و اجناس حقیقت مبیعه واضح، قیمت واقعی مبیعه معلوم، رضایت و عدم رضایب مشتری بر بیع روشن و جلو کتمان و پنهان کاری گرفته می شود، حالا مشتری می تواند با رضا و رغبت خویش کالای عیب دار عیب را با تفاوت قیمت خریداری نماید، در نتیجه بائع در میان مردم اعتماد خود را کسب می کند، مشتری از پیشمانی و جدل آینده محفوظ می ماند و خیر و برکت بر تجارت و خرید و فروش بر می گردد. رسول الله - صلی الله علیه و سلم - می فرماید: «... فَإِنْ صَدَقًا وَبَيْنًا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا» (بخاری، ۱۴۰۷: ۵۸). اگر بایع و مشتری راست بگویند و عیب کالا را کتمان نکنند، این معامله برای آنان مایه خیر و برکت می گردد.

ولی با کمال تأسف امروز اساس بازار های امت اسلامی و به خصوص بازار های مالی افغانستان را کتمان عیب و پنهان کاری تشکیل می دهد، از قصاب تا ترکاری فروش، از بزاز تا خیاط، از طبیب تا دوا فروش و از پینه دوز تا تجار بین المللی همه در پی پنهان کاری، خلط کالا معیوب با کالای سالم، گذاشتن کالای خراب در وسط کالای سالم استند، پس جامعه ی اسلامی چطور

ساخته شود؟ کی ها جامعه را بسازند؟ کسانی که دیروز در کنار مجاهدان در ساختن جامعه، فتح سر زمین ها سهیم بودند، امروز از عقب امت اسلامی و مجاهدان را خنجر می‌زنند، ما دیروز بسیاری از سر زمین ها را به زور شمشیر نه بلکه به صداقت، ایمان داری، امانت داری، تقوی و طهارت تجار امت اسلامی فتح نموده بودیم.

۵- رعایت اصل فریضه‌ی زکات: پنجمین اصل ارزش محوری که باعث رشد تجارت و فعالیت‌های اقتصادی می‌شود پرداخت زکات و صدقات برای مستحقان آن است، زیرا زکات به عنوان رکن سوم اسلام به منظور سه هدف جامع فرض گردیده است، تطهیر و پاکیزه‌گی نفوس سرمایه داران از حرص و بخل، رسیدگی به مشکلات اقتصادی جامعه‌ی اسلامی و فقر زدایی و افزایش در سرمایه ها و خیر و برکت در تجارت و کسب و کار است. الله سبحانه و تعالی می-فرماید: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا} (توبه: ۱۰۳).

تو از اموال مؤمنان صدقات را دریافت دار که بدان صدقات نفوس آنها را (از رذائل اخلاقی، و گناهان، و تنگچشمی) پاک و پاکیزه سازی و رشد و برکت دهی.

پیامبر اسلام - صلی الله علیه وسلم- برای راه روانش ضمانت می‌دهد: قطعاً دچار تزلزل نشوید هیچ‌گاه پرداخت زکات و صدقات باعث کاهش سرمایه هایتان نمی‌گردد، بلکه بزرگ‌ترین عامل افزایش سرمایه‌ها است. فرمودند: «مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ، وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا، وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ» (نیشاپوری، ۱۳۹۲: ۲۰۰۱). هرگز صدقه، از مال کم نمی‌کند، و یقیناً خداوند در برابر گذشت بنده‌اش، عزت او را زیاد می‌کند، و هر بنده‌ی برای خدا تواضع کند، خداوند عز و جل مقام او را بلند می‌گرداند.

متأسفانه امروز این فریضه‌ی در میان مسلمانان کم رنگ شده است، برخی از سیاست مداران با تبعیت از هوای نفس فریضه زکات را پایان یافته اعلان نموده برای اغنیاء و ثروت ماندن حاتم بخشی نمودند، و در بسا از کشور های اسلامی این فریضه الهی از نظام مالی اسلام حذف و تفسیر و مالیات‌های وضعی بشری را جای‌گزین آن نموده اند، این همه دسیسه‌ها به خاطر کم اهمیت جلوه دادن فریضه‌ی زکات و رکن سوم اسلام، کنار زدن رمز خیر و برکت از سرمایه‌ها، از بین بردن بزرگ‌ترین پیوند دهنده نظام اجتماعی، نادیده گرفتن موفق‌ترین عامل از بین برنده نظام های طبقاتی در جوامع اسلامی، حذف تدریجی زکات و جای‌گزینی تفسیر بر حوزه مالیاتی امت اسلامی و سرانجام غرب‌گرایی و اسلام ستیزی است.

ب- مفسده زدایی :

دومین اصل عنصر معنوی تجارت و فعالیت‌های اقتصادی از دیدگاه اقتصاد اسلامی اصل "مفسده زدایی" است، زیرا از دیدگاه اقتصاد اسلامی رعایت ارزش‌های معنوی در باب تجارت و

فعالیت‌های اقتصادی باعث رشد و تقویت تجارت و اقتصاد اسلامی می‌گردد، این اصل شامل گزینه‌های ذیل است:

۱- عدم تمرکز سرمایه بین اغنیاء: نخستین اصل مفسده زدایی که باعث رشد تجارت و فعالیت‌های اقتصادی از دیدگاه اقتصاد اسلامی می‌گردد اجتناب از تمرکز سرمایه بین اغنیاء است، نظام اقتصادی اسلام می‌خواهد از طریق به گردش در آوردن چرخه‌ی اقتصاد، جلوگیری نظام طبقاتی، حفظ توازن اقتصادی میان اغنیاء و فقراء، جلوگیری از انحصار گرایی سرمایه را بگیرد، تا از یک طرف زمینه‌های کینه و عداوت طبقاتی را ریشه کن نماید و از سوی دیگر زمینه رشد و توسعه اقتصادی را فراهم سازد. الله متعال می‌فرماید: «كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ» (حشر: ۷).

تا این که (غنائم و اموال، تنها) میان ثروت مندان شما در چرخش و گردش نباشد.

۲- تحریم ربا: دومین اصل مفسده زدایی که باعث تجارت و فعالیت‌های اقتصادی از نظر اقتصاد اسلامی می‌گردد، اجتناب از ربا و سود خوری است، زیرا سود یکی از صورت‌های فساد اقتصادی در جامعه بوده و سرمایه‌ها را بدون تولید و سرمایه گذاری به جیب یک تعداد افراد و شرکت‌ها سرازیر می‌نماید، اما هدف اقتصاد اسلامی از سرمایه تولید و سرمایه گذاری در پروژه های مشروع و عام المنفعه است، عدالت هم زمانی تحقق می‌یابد که انسان‌ها در بدل کار و تلاش های حقیقی شان مفاد به دست بیاورند، و انسان‌ها تنبل و سست عنصر نباید بدون سعی و تلاش سود به دست بیاورند.

نظام اقتصادی اسلام برای تحقق اصل عدالت سود را حرام و تجارت را مباح قرار داده است. الله رب العالمین می‌فرماید: { وَأَحْلَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا } (بقره: ۲۷۵). خداوند خرید و فروش را حلال کرده است و ربا را حرام نموده است (سیدعمر، ۱۴۴۵: ۱۸۳).

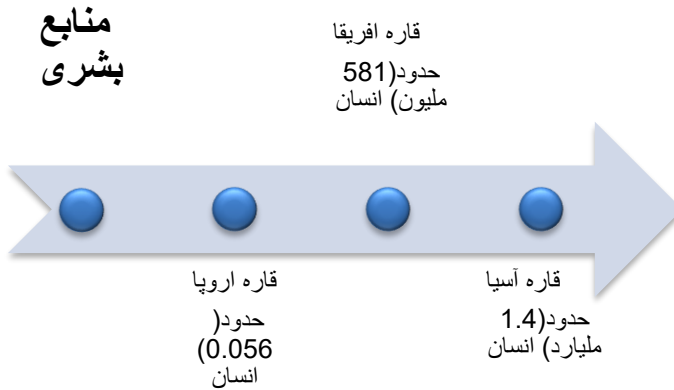
۳- تحریم ثروت اندوزی سرمایه: سومین اصل مفسده زدایی که باعث رشد تجارت و فعالیت‌های اقتصادی از نظر اقتصاد اسلامی می‌گردد، خود داری از ثروت اندوزی است، نظام اقتصادی اسلام به خاطر جلوگیری از تعطیل سرمایه‌ها و عدم استثمار و بهره برداری و دوران سرمایه بین تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان، اغنیاء و فقراء از ذخیره اندوزی سرمایه جلوگیری می‌کند زیرا در گردش سرمایه بین افراد جامعه منفعت تمام افراد جامعه نهفته است، درحالی که در ذخیره اندوزی تنها منفعت ذخیره کنندگان نهفته است، از همین رو نظام اقتصادی اسلام به خاطر مصلحت عامه کنز و ثروت اندوزی را منع نموده است.

الله سبحانه و تعالی می‌فرماید: {وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ} (همزه: ۱-۲). وای به حال هر عیب‌جوی طعنه زن کسی که مال گرد آورد و آن را شمارش کرد.

۴- تحریم احتکار و انبارکرن کالا: چهارمین اصل مفسده زدایی که باعث رشد تجارت و فعالیت‌های تجاری از دیدگاه اقتصاد اسلامی می‌گردد، دوری جستن از احتکار و انبار کردن کالا است. زیرا احتکار در حقیقت جلوگیری از قانون طبیعی عرضه و تقاضا جهت به دست آوردن فایده‌ی بیشتر است، احتکار پیامدهای منفی بر سکتورهای تجاری وارد می‌کند که سبب کمیابی مصنوعی امتعه و کالا، بلند رفتن قیمت کالا و اجناس در بازارهای مالی و تورم پولی در کشورها می‌گردد، بنابر این نظام اقتصادی اسلام از احتکار و انبار کردن کالا به خاطر جلوگیری از پیامدهای شوم آن روی بازارهای مالی منع نموده است (بغدادی، ۱۹۹۰: ۱۱۴). رسول الله - صلی الله علیه وسلم - می‌فرماید: «لَا يَحْتَكِرُ إِلَّا خَاطِيٌّ» (نیشاپوری، ۱۳۹۲: ۱۲۲۷). جزء انسان‌ها خطاکار کس دیگری احتکار و ذخیر اندوزی نمی‌کند.

۵- سازگاری مبادی اقتصاد اسلامی با پیشرفت‌های معاصر: پنجمین اصل مفسده زدایی که باعث پیشرفت‌های تجاری و فعالیت‌های اقتصادی می‌گردد، هماهنگ بودن مبادی اقتصاد اسلامی با پیشرفت‌های هر عصر و زمان است، با وجودی که نظام اقتصادی اسلام در باب تعاملات مالی و فعالیت‌های اقتصادی عموماً بر اصول ثابت استوار است، اما به خاطر مماشات و سازگاری با پیشرفت‌های در هر زمان و مکان و پاسخگوی نیازهای تمام اعصار با در نظر داشت اصول ثابت، احداث، نوازل و متغیرات را می‌پذیرد، این خود بیان‌گر وسعت دایره اقتصاد اسلامی و سازگاری آن با تقدم و پیشرفت در هر عصر و زمان است، مشهورترین مثال‌های آن عقود مضاربه، مشارکه و مرابحه معاصر در بانکداری‌های اسلامی معاصر است (صاوی، ۱۹۹۶: ۱۷). زیرا اسلام دین کامل و شامل برنامه حیات برای تمام جوانب زندگی بشر از جمله اقتصاد است. خداوند می‌فرماید: {الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا} (مائده: ۳). امروزه دین شما را برایتان کامل کردم و نعمت خود را بر شما تکمیل نمودم و اسلام را به عنوان آئین خداپسند برای شما برگزیدم.

دوم - عنصر منابع بشری:

دومین عنصر فعال و نقش آفرین در عرصه‌ی تجارت و فعالیت‌های اقتصادی از دیدگاه اقتصاد اسلامی عنصر منابع بشری و نیروی کار است، زیرا تمام عناصر مادی و معنوی دیگر بر محوریت همین عنصر می‌چرخد، اگر عنصر نیروی کار و منابع بشری وجود نداشته باشد، قطعاً پروسه‌ی تولید، توزیع، تصدیق و تجارت متوقف خواهد شد، و بدون موجودیت عنصر نیروی کار نه تولید به وجود می‌آید، نه واسطه نقلیه به حرکت می‌آید، نه عاقدان، نه دکان و مغازه، نه مستهلك و مستمر وجود خواهد داشت، در نتیجه گفته می‌توانیم تمام فعالیت‌های تجارتي از قبیل تولید، خدمات ... وابسته به نیروی کار و منابع بشری است.

امروز خوشبختانه جهان اسلام از نیروی بشری عظیم برخوردار است، این نیروی کار و منابع بشری تقریباً نزدیک به دومیلیارد انسان در این نقشه‌ی زیبای جهان مسکن‌گزین بوده و حیات خویش را با فراز و نشیب‌ها به پیش می‌برند.

در کشورهای آسیایی حدود ۱/۴ میلیارد انسان، در کشورهای آفریقایی حدود ۵۸۱ میلیون انسان و در کشورهای اروپایی حدود ۰/۰۵۶ انسان زندگی می‌کنند، و طبق گزارش مرکز تحقیقات (بیو) امریکا، امکان دارد تا سال ۲۰۶۰ تعداد مسلمان به سه میلیارد انسان برسد، و تحقیقات نشان می‌دهد حد اوسط عمر در کشورهای اسلامی حدود (۲۳) سال است، به این مفهوم که اکثریت مطلق اتباع کشورهای اسلامی را جوانان تشکیل می‌دهد، و این نسل جوان قوه‌ی بزرگ محرک برای تجارت و فعالیت‌های اقتصادی در جهان است، و برامت اسلامی واجب است که این قشر جوان را برای مصالح و مفاد تجارت و اقتصاد اسلامی با یک استراتژی‌ی طویل‌المدت توظیف نمایند، تا در نتیجه

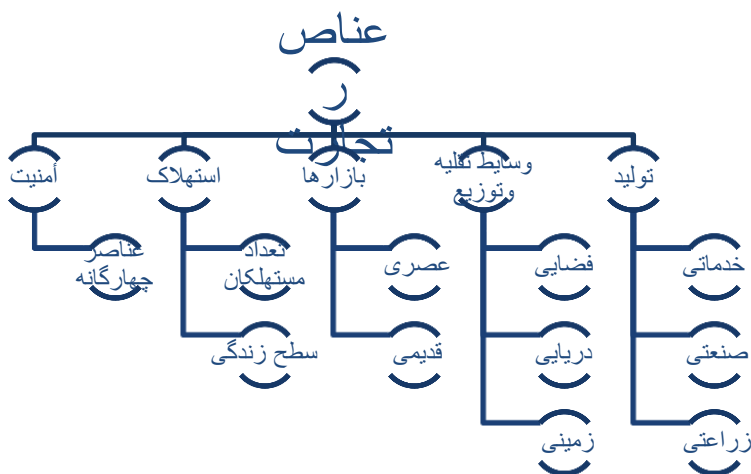
این پلان دراز مدت ارزش کار و فعالیت، شوق و رغبت برای خود کفایی، پایان دادن به بکاری و تقدم و پیشرفت اقتصادی در سطح جهان برملا گردد.

ولی با وجود این امکانات بشری بزرگ در کشورهای اسلامی متأسفانه هنوز هم توسعه و پیشرفت‌های اقتصادی قابل ملاحظه‌ی برای مسلمانان مساعد نیست، امروز بیشتر از ۳۲۲ میلیون مسلمان از فقر رنج می‌برند، نسبت بی‌سوادی در کشورهای اسلامی در بین زنان حدود ۶۵٪ درصد، و در بین مردان حدود ۴۰٪ بالغ می‌گردد و حدود بیشتر از ۴۰ میلیون مسلمان از جمله بیجاشدگان و پناهندگان استند.

قرآن کریم روی این عنصر تاکید نموده انسان را به عنوان عنصر فعال و سازنده‌ی منابع بشری و نیروی کار برای آبادانی زمین از طریق ساختمان سازی، زراعت و مالداری، اقتصاد و تجارت و صنعت و حرفه‌های مختلف معرفی نموده است. *اللّٰهُ سَبْحَانَهُ وَتَعَالٰی مِی فرماید: { هُوَ اَنْشَأَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيْهَا } (هود: ۶۱).*

او است که شما را از زمین آفریده است و آبادانی آن را به شما واگذار نموده است.

سوم- عناصر مادی

عناصر مادی به مثابه‌ی ستون فقرات تجارت را تشکیل می‌دهد، در وراء این عناصر تجارت غیر ممکن، مواجه به رکود بوده و به یک‌بارگی متوقف می‌گردد، این عناصر عبارتند از:

۱- تولیدات: نخستین عنصر مادی که سبب ادامه‌ی تجارت و رشد فعالیت‌های تجاری می‌گردد تولید کالای تجاری است، فرق نمی‌کند کدام نوع تولیدات باشد، تولیدات زارعتی از قبیل برنج، گندم، آرد، لبنیات، میوه جات، لحمیات و یا تولیدات صنعتی از قبیل وسایط نقلیه، منسوجات، وسائل الکترونیک، یا مواد تعمیرات یا تولیدات دستی از قبیل قالین، خامک و یخن، پس تولیدات هسته‌ی اصلی تجارت است. قرآن کریم از انواع مختلف تولیدات به عنوان مهم ترین عنصر تجارت پرده برداشته است.

الف - تولیدات زراعتی: قرآن کریم تولیدات زراعتی را مطرح نموده و بشر را برای مدیریت درست آن فرا می‌خواند. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید: {وَالْأَرْضُ وَصَّعَهَا لِلْأَنْعَامِ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّحْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ} (۱۰-۱۱). خداوند زمین را برای انسان‌ها آفریده است، در زمین میوه‌های فراوان، و از جمله خرما است که دارای غلاف است، و گیاهان خوشبو وجود دارد، و همچنین دانه‌های است که در میان پوسته قرار دارند.

ب - تولیدات صنعتی: قرآن کریم تولیدات صنعتی را مطرح نموده و بشر را برای ایجاد تولیدات صنعتی فرا می‌خواند. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید: {وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ، أَنْ أَعْمَلَ سَابِغَاتٍ وَقَدَّرَ فِي السَّرْدِ} (۱۰-۱۱).

و آهن را برای او نرم کردیم. (و به داود گفتیم): زره‌های کامل و فراخ بساز، و حلقه‌ها را به اندازه و متناسب بساز.

ج - منابع و فرصت‌های تولیدی: قرآن کریم به منابع تولیدی و فرصت‌های تولیدی اشاره می‌نماید، در حقیقت بشر را متوجه می‌سازد که این کوه‌های سر به فلک منابع بزرگ تولیدی هستند، خداوند سبحان تمام نیازها و خواسته‌های بشر را در دل کوه‌ها پنهان نموده است، بشر می‌تواند در دراز مدت به طور فنی و مسلکی آن‌ها را استخراج نموده مایحتاج خود را به دست بیاورد. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید: {وَجَعَلْ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلنَّاسِ لِيُنْزِلَ فِيهَا} (فصلت: ۱۰).

و گردانید در زمین کوه‌های استوار و انواع برکات و منابع بسیار در آن قرار داد و ارزاق اهل زمین را در چهار روز مقدر فرمود و کامل گردانید برای خواهندگان.

بر اساس همین سنت الهی همه‌ی من و شما شاهد هستیم و می‌بینیم که خداوند برای رفع نیازها و خواسته‌های بشر در کشورها و قاره‌های مختلف انواع معادن، اراضی صالح‌الزراعه، اشجار مثمر و غیر مثمر، ابحار و چشمه‌ها را قرار داده است، در یک کشور معدن طلا، در کشور دیگر معدن

نقره، در کشور دیگری معدن نفت وگاز، در کشور دیگری معدن لاجورد، زمرد، فروزه، یخک و انواع احجار کریمه، و در کشور دیگری معدن نمک، مس و آهن و در کشور دیگر زمین‌های صالح‌الزراعه، اشجار مثمر و غیر مثمر و ابحار بزرگ وکوچک را قرار داده است، این همه منابع بزرگ در آمد برای بشر و ارزاق اهل زمین است.

۲- وسائط نقلیه و وزیع: دومین عنصر مادی که سبب ادامه‌ی تجارت و رونق بیشتر فعالیت‌های تجارتی می‌گردد موجودیت وسائل حمل و نقل و توزیع کالای تجارتی است، تا بوسیله‌ی این وسائط نقلیه شرکت‌ها و تاجران امتعه، کالا و مواد تجارتی را از مکان تولید بارگیری به بازارهای داخلی و خارجی انتقال داده و در میان مصرف‌کنندگان توزیع و به فروش رسانند، این وسائل حمل و نقل و ترانسپورت گاهی به شکل ترانسپورت زمینی می‌باشد مانند: متوترهای باربری، وگاهی به‌شکل ترانسپورت بحری می‌باشد مانند: کشتی‌های تجارتی، و گاهی به‌شکل ترانسپورت هوایی می‌باشد مانند: هواپیما، بدون تردید ترانسپورت نقش عظیمی در تجارت‌های داخلی و بین‌الملل نقش عمده دارد، وبدون استفاده از وسائط نقلیه، یک عنصر تجارت ناقص و غیر فعال خواهد بود. قرآن کریم هم به وسائط نقلیه به شکل ابتدای و مدرن به عنوان یک عنصر مهم تجارتی اشاره نموده است. چنانچه در این گفته خداوند تجلی یافته که می‌فرماید: { وَ الْخَيْلَ وَ الْبِغَالَ وَ الْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَ زِينَةً وَ يَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ } (نحل: ۸).

اسب‌ها و قاطرها و الاغ‌ها را تا بر آن‌ها سوار شوید و زینتی باشند چیزهایی را (برای حمل و نقل و طی مسافت) می‌آفریند که (شما هم اینک چیزی از آنها) نمی‌دانید. منظور از این بخش آیه «وَ يَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ» ماشین‌ها، هواپیماها، سفینه‌های فضائی، قطارها و دیگر وسائل و مرکب‌های سریع‌السیر است که مولود استعدادی است که الله به انسان‌ها داده است، و در انتقال امتعه وکالای تجارتی در سطح ملی و بین‌المللی نقش بسیار مهم دارند.

۳- بازارها: سومین عنصر مادی که سبب بقای تجارت وگسترش فعالیت‌های تجارتی و اقتصادی می‌گردد موجودیت بازارهای منظم داخلی و خارجی برای عرضه کالا و خدمات است، تا از طریق همین بازارها عملیه‌ی تبادله‌ی کالای تجارتی صورت گیرد، و بدو موجودیت بازار خرید و فروش، صادرات و واردات ممکن و میسر نیست، این بازارها گاهی از طریق مکان معین با اشغال قسمت از زمین راه اندازی می‌شود و گاهی از طریق فضای مجازی و بازارهای دیجیتالی راه اندازی می‌شود.

قرآن کریم هم در موارد متعددی از بازارها به عنوان یک عنصر مهم تجارت پرده برداشته است، خداوند می‌فرماید: { وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ بَأْكُلُ الطَّعَامَ وَ يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ } (فرقان: ۷). می‌گویند: این چه پیغمبری است؟! او غذا می‌خورد، و در بازارها راه می‌رود، (نه شیوه‌ی

فرشتگان دارد، و نه روش شاهان. او امتیازی بر دیگران ندارد. چرا که همچون افراد عادی نیاز به تغذیه دارد، و در بازارها برای کسب و تجارت و خرید نیازمندیهای خود رفت و آمد می‌کند).

وهم چنان به اصطلاحات بزرگی در عرصه‌ی پیمانه و ترازو به عنوان وسیله‌های مهم خرید و فروش در بازارها تجارتی دستور داده است. چنانچه الله سبحانه و تعالی می‌فرماید: { وَئِلَّ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ } (۱-۳).

وای به حال کاهندگان کسانی که وقتی برای خود پیمانه می‌نمایند (یا وزن و متراژ می‌کنند) به تمام و کمال و افزون بر اندازه لازم دریافت می‌دارند. و هنگامی که برای دیگران می‌پیمایند یا وزن می‌کنند از اندازه لازم می‌کاهند.

رسول الله - صلی الله علیه وسلم - هم نظر به اهمیت عنصر بازار در فعالیت‌های اقتصادی بعد از تأسیس دولت اسلامی در مدینه عجلتاً بازار مدینه را ایجاد کردند و اصطلاحات بزرگ اقتصادی را براه انداختند، امروز متون کتب حدیثی مملو از بیوع ممنوع است مانند بیع غرر، عینه، نجش... و همواره از تجارت و معاملات مالی مردم در این بازار نظارت داشته اند، ابوهریره - رضی الله عنه - می‌گوید: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى صُبْرَةِ طَعَامٍ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا، فَنَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلَلًا، فَقَالَ: مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ؟» قَالَ: أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ حَتَّى يَرَاهُ النَّاسُ، مَنْ غَشَّأْنَا فَلَيْسَ مِنَّا» (نیشاپوری، ۱۳۹۲: ۱۰۹). رسول الله علیه وسلم از کنار توده‌ای طعامی گذشت و دستش را در آن فرو برد و انگشتانش کمی تر شد، فرمودند: «ای صاحب طعام! این چیست؟» گفت: ای رسول خدا! باران بر آن باریده، فرمودند: «چرا آن قسمت تر را بالای طعام قرار نداده‌ای تا مردم ببینند؟ کسی که نسبت به ما حيله و فریب کند، از ما نیست!».

۴- مصرف کنندگان: چهارمین عنصر مهم در عرصه شگوفایی تجارت و رشد فعالیت‌های تجارتی موجودیت مستهلک است، زیرا همین مصرف کنندگان به اثر تقاضاها، خواسته و نیازهای شان زمینه‌ی تولید را مساعد، بازارها را رونق و زمینه‌های توزیع کالا را در میان مستهلکان مساعد می‌سازند، هرگاه این مصرف کنندگان و مستهلکان به عنوان تقاضاکنندگان منابع تولیدی مختلف زراعتی، صنعتی و تکنالژیکی نتوانند به اثرخواسته‌ها و نیازهای شان زمینه‌ی تقاضا را در بازارها بلند ببرند، طبیعی است که توازن عرضه و تقاضا در بازارها از بین می‌رود، و ادامه‌ی چنین وضعیت به گونه‌ی تدریجی منجر به توقف تولیدات، بسته شدن بازارها و عدم بارگیری کالا و توزیع آن در میان مصرف کنندگان می‌گردد، این امر در واقع آغاز یک فاجعه بزرگ تجارتی است که در دراز مدت بحران‌های کلان اقتصادی را رقم می‌زند.

از همین رو قرآن کریم مصرف کننده را به عنوان یک عنصر مهم در فعالیت های تجارتی به رسمیت شناخته است، و در آیات متعددی انسان ها را بر استهلاك و مصرف کردن داده های خویش به گونه‌ی مستقیم و یا از طریق تولیدات زراعتی، صنعتی و حرفوی دستور داده است: {كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ} (اعراف: ۱۶۰).

از چیزهای پاکي بخورید که روزي شما کرده ایم.

رسول الله -صلی الله علیه وسلم- مستهلکان را به مصرف عادلانه کالا تشویق می کند، زیرا چرخه‌ی تجارت به دستان با برکت مصرف کنندگان است. می فرماید: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَابْسُؤُوا وَتَصَدَّقُوا فِي غَيْرِ سَرَفٍ وَلَا مَخِيلَةٍ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ» (نیشاپوری، ۱۴۱۱: ۱۵۰). بخورید، بنوشید، پیوشید، اما از روی اسراف و تکبر نباشد، بدون شک وقتی خداوند به بنده اش نعمتی عطا فرماید، دوست دارد اثر آن نعمت را بر بنده اش ببیند.

نظام اقتصادی اسلام مصرف کننده را بلا قید و شرط به استفاده از کالا ترغیب و تشویق می - کند، اما به خاطر جلوگیری از مصرف های بی رویه، و بحران زا همواره بر حذر داشته و بر حفظ توازن بین تولید و مصرف و عرضه و تقاضا تاکید می کند: {وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا} (اعراف: ۳۱). بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید.

قرآن کریم آنقدر دقیق موضوع را پی گیری می نماید که در یک آیت مصرف و صرفه جوی را مطرح می نماید، در جزء اول آیت به عنصر مصرف، استهلاك، خواسته ها و نیاز های بشر اشاره دارد، تا از انواع خوردنی ها، نوشیدنی ها و پوشیدنی ها در حد نیاز استفاده نمایند و مصرف کنند، اما در بخش دوم آیت از مصرف بی رویه، ولخرجی، خواسته ها و تقاضا های بیش از حد و بحران زا باز داشته، و بر حفظ توازن میان عرضه و تقاضا تاکید دارد، زیرا پیام قرآن عام است، چنین نه گفته :- «ولا تسرفوا فیهما - تنها در خورد و نوش اسراف نکنید، بلکه مطلق فرموده است «لا تُسْرِفُوا» در هیچ چیز اسراف نکنید».

قرآن کریم در آیات متعددی بر این اصل تاکید دارد و بشر را همواره به رعایت اصل اعتدال و میانه روی در امر مصرف و استهلاك کالا و پر هیز از اسراف و زیاده روی در کلیه شئون زندگی دستور می دهد: {وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا} (فرقان: ۶۷).

و کسانی اند که چون اتفاق کنند، نه ولخرجی می کنند و نه تنگ می گیرند و میان این دو روش حد وسط را بر می گزینند.

همانگونه‌ی که یوسف علیه السلام بحران عرضه، تقاضا، تولید و مصرف را در سر زمین مصر مدیریت نموده و ملت مصر را از یک بحران کلان اقتصادی نجات داده اند: { قَالَ تَزْرَعُونَ سَعِ

سِنِينَ ذَابًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سَبِيلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ { (یوسف: ۴۷). گفت: هفت سال پیای کشت کنید و آنچه را که درو نمودید جز اندکی که می‌خورید در خوشه‌ی خود نگاه دارید.

۵- امنیت: چهارمین عنصر سازنده و فعال در عرصه‌ی تداوم تجارت و فعالیت‌های تجاری تامین امنیت تولیدکنندگان، مصرف کنندگان و سکتورهای ترانسپورتی است، تا هریک از تولید کنندگان، تاجران، مستهلکان، سکتورهای ترانسپورتی و بازارها بتوانند در زیر سایه‌ی امنیت فعالیت- های تجارتی و اقتصادی خویش را به وجه احسن به پیش ببرند، اما در نبود امنیت تمام ساختارها فوق فلج و متوقف می‌شوند، در قدم اول فابریکه‌های تولید کار و فعالیت‌های تولیدی خود را متوقف می‌سازند، همانگونه‌ی که تبعات بارز عدم امنیت در چهل سال اخیر در کشور ملموس است. ده‌ها فابریکه تولیدی که چهل سال قبل از امروز فعال بودند در اثر نا امنی‌ها از فعالیت به طور کلی یا قسمی باز مانده‌اند، مانند فابریکه نساجی گلپهار، سمنت گلپهار در ولایت کاپیسا، فابریکه جنگلک و سیلو مرکز در کابل و... وقتی که تولید به عنوان منبع تجارت متوقف شود بالتبع بازارها، شرکت‌های ترانسپورتی متوقف می‌گردند و در نتیجه بسیار از مردم شغل و کار خود را از دست می‌دهند.

چنانچه الله سبحانه و تعالی بر نقش امنیت در تأمین تجارت تأکید نموده مردم قریش را مورد احسان خویش قرار داده می‌فرماید اگر قریشی‌ها به خاطر هیچ نعمتی دیگر خدا را پرستش نکنند دست کم به خاطر همین یک نعمت بزرگ انس و الفت ایشان به کوچ تجارتی تابستانی و زمستانی پر امن و امان توأم با تعظیم و احترام مردم در حق ایشان می‌باید حق شناس باشند و خدا را پرستش کنند. می‌فرماید: { لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ { (قریش: ۱-۴).

به خاطر انس و الفت قریش. به خاطر انس و الفت ایشان به کوچ زمستانه و تابستانه بایستی صاحب این خانه را پرستند (که این امن و امنیت را در طول راه و در شهرها و کشورهای پر از کشمکش و ستم و جنگ و غارت، برای ایشان فراهم آورده است). خداوندگاری که از گرسنگی ایشان را رهانیده است و خوراکشان داده است، و آنان را از خوف و هراس (راهزنان قباثل در راه ها، و ستمگران و قلدران در شهرها و کشورها، رهائی بخشیده است و) ایمن ساخته است.

نتیجه‌گیری

آنچه از خلال تحقیق دریافتم این است که نقش تجارت در حیات امت اسلامی به مثابه‌ی نقش خون در پیکر انسان است، تجارت عبارت از خرید و فروش کالا و خدمات به مقصد فایده است. تجارت بر مبنای عناصر معنوی، بشری و مادی استوار است، تجارت از نظر اقتصاد اسلامی ارزش محور و مفسده زدا است، تجارت و عناصر آن نقش اساسی روی روند فعالیت‌های تجارت

دارد، تجارت و عناصر سه گانه‌ی آن نقش سازنده در راستای رشد و توسعه‌ی اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی دارد، از نظر اقتصاد اسلامی نقش عنصر معنوی و بشری به مراتب مهم‌تر از عنصر مادی در عرصه‌ی فعالیت‌های اقتصادی است، قرآن کریم و سنت تمام تجارت و عناصر آن را به گونه صریح و ضمنی تحت پوشش قرار داده است.

پیشنهاده‌ها

برای خوانندگان، تجار و دولت‌مردان پیشنهاد می‌نمایم:

- ۱- تجارت سبب خود کفایی، استقرار و استحکام جامعه گردد باید دولت مردان در نهادهای ساختن تجارت در سطح ملی و بین‌المللی گام‌های استوار بردارند.
- ۲- تجارت تأمین‌کننده‌ی روابط بین کشورها است باید دولت‌مردان از طریق فعال ساختن دهلیزهای هوای وزمین رابطه تجارتي و سیاسي خویش را با جهان وبخصوص کشور های همسایه تأمین کنند.
- ۳- برای پیشرفت واقعی تجارت باید عناصر مادی، معنوی و بشری به کار انداخته شود.

منابع

قرآنکریم.

- ابن خلدون، عبد الرحمن ابن محمد. (۱۴۰۸هـ) مقدمة ابن خلدون. بیروت: دار الفكر.
- اصفهانی، الحسن بن معروف. (۱۴۱۲هـ). مفردات ألفاظ القرآن الکریم. دمشق: دار القلم.
- بخاری، محمد بن إسماعیل . (۱۴۰۷هـ). صحیح البخاری. بیروت: دار ابن کثیر.
- بغدادی، عبدالله بن محمد. (۱۴۱۹هـ). إصلاح المال. بیروت: مؤسسة الکتب الثقافية.
- جرجانی، علی بن محمد. (۱۴۰۳هـ). کتاب التعریفات. بیروت: دار الکتب العلمية .
- رازی، أحمد بن فارس . (۱۴۱۱هـ). معجم مقاییس اللغة. بیروت: دار الجیل .
- زبیدی، محمد مرتضی . (۱۴۱۴هـ) تاج العروس من جواهر القاموس. بیروت: دار الفكر.
- زیدان، عبد الباقي. (۱۹۷۸م). العمل والعمال والمهن فی الاسلام. قاهره: مكتبة وهبه.
- سید عمر، یحیی (۱۴۴۵). التضخم وسعر الفائده والربا. مكتبة الاسرة العربية.
- الصاوی، محمد صلاح. (۱۹۹۸م). مشكلة الإستثمار فی البنوك الإسلامية. بیروت: دارالوفاء.
- عمر، أحمد مختار . (۱۴۲۹هـ). معجم اللغة العربية المعاصرة. بیروت: عالم الکتب .
- فیروز آبادی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۶هـ). القاموس المحيط. بیروت: مؤسسة الرسالة.
- مرسی، علی بن إسماعیل. (۱۴۱۷هـ). المخصص. بیروت: دار إحياء التراث العربي.
- نیسابوری، مسلم بن الحجاج. (۱۳۹۲). صحیح المسلم. بیروت: دار احیاء التراث العربی .
- نیشاپوری ، محمد بن عبدالله. (۱۴۱۱) المستدرک. بیروت: دار الکتب العلمية.

